

ЩУК Сергій Миколайович,

канд. філос. наук,

старший викладач кафедри філософії ГМІ НАУ

ЖАНР ПРОХАННЯ У ТВОРЧОСТІ А.П. ЧЕХОВА

Філософська лінгвістика широко висвітлює жанрове різноманіття комунікативної взаємодії. Зокрема, розрізняються афектні, спрямовані на переконання співбесідника та імперативні – такі, що спонукають співбесідника до дії жанри. У повсякденному спілкуванні втіленням імперативних жанрів виступають: прохання, наказ, договір, інструкція, розпорядження, постанова тощо. Одна з провідних ролей серед них належить проханню.

Мовний жанр прохання презентує комунікативну модель взаємного доповнювання, коли прохач, відчуючи емоційну чи матеріальну потребу, звертається до потенційного «джерела» задоволення цих потреб – бенефактора. Спілкування між співбесідниками відбувається не на паритетних засадах, адже очевидна зацікавленість прохача не завжди знаходить відгук у бенефактора. Відтак в жанрі прохання адресант знаходиться в залежному становищі від адресата. Чим більшу владу має людина, тим більше прохань до неї звернено. Має значення й тональність прохання: мольба, уговори, заклинання тощо. У проханні присутній фактор комунікативного майбутнього, актуалізованого у позитивній (задоволення прохання адресанта) чи негативній (відмова адресанту) формах.

Видатний російський письменник А. Чехов відомий не лише майстерним застосуванням у своїй творчості жанру прохання, але й експериментуванням на межі жанрів. Зокрема, він описує ситуації, коли прохання переходить в інші імперативні жанри – вимогу та наказ. В оповіданні «Хористка» дружина Колпакова, розуміючи своє право вимагати, через обставини змушена виступати в ролі прохача. Це спричиняє душевне сум'яття, а відтак еkleктичну плутанину тональності прохання, що робить його подібним до вимоги. У повісті «Три роки» головна героїня повісті Рассудіна порушує правила мовного жанру, підміняючи прохання вимогою. Серед інших літературних прийомів письменника – зближення прохання із суперечкою та проповіддю. У даному випадку відбувається не лише порушення меж жанру, але й об'єктивна трансформація результатів комунікативного акту. Прохання, що перетворюється на проповідь втрачає комунікативну

перспективу, адже проповідь позбавлена прагматики й не налаштовує учасників на отримання конкретного результату.

Прикладом невдалої комунікативної взаємодії є обмеження прохання сферою намірів. Ситуація, коли прохання залишається потенцією, описана в оповіданнях «Вишневий сад» (нерішучість у шлюбних справах), «Знайомий чоловік» (неможливість попросити гроші у іншої людини) тощо. Інший приклад – відкладення виконання прохання на непевний строк або ж залишення прохання без конкретної відповіді описані в оповіданнях «У знайомих» та «Життєва дрібниця». Широко описуються А. Чеховим випадки імітації виконання прохань. Так події оповідання «Сільські ескулапи» розгортаються навколо прийому хворих некомпетентними фельдшерами, коли прохання пацієнтів одержують формальне задоволення. На відміну від попередніх варіантів невдалої комунікації в цьому випадку йдеться про порушення об'єктивних чинників комунікації. Комунікація перетворюється на позбавлений сенсу набір комунікативних актів, що не виконують свого призначення.

Письменник описує різноманітні мотиви відмови у задоволенні прохань: емоційні, раціональні або змішані. Він наполягає, що, зазвичай, це не стільки зла воля людини-бенефактора, а й пороки і вади її характеру (скупість, неуважність) або ж лиха доля, що стає на заваді виконання прохання. Мотив скупості, як причини відмови, розглядається в творах «Важкі люди», «На млині», «Чайка» тощо. Трагічність цих прикладів впливає з того, що скупість руйнує стосунки між найближчими людьми: батьками й дітьми, братами, дідом та онукою тощо. Іншою причиною відмови є неприязнь або відраза до прохача. В оповіданні «Бабині царство» хазяйка фабрики Ганна Акимівна, вирішивши допомогти чиновнику Чалікову, відмовляється від своїх намірів після особистого спілкуванні з ним. Окрім емоційних, у творах письменника описуються більш «прозорі», раціональні мотиви відмов: відсутність грошей, часу або бажання прохача суперечать інтересам бенефактора тощо.

Одним із мотивів відмови прохачу є антагонізм різноспрямованих прохань. Така ситуація описується в гуморесці «Один із багатьох». Її головний герой, знесилений безкінечними проханнями знайомих завезти різноманітні речі на дачу, просить у товариша револьвер, щоб пустити собі кулю в голову. У відповідь він одержує від нього зустрічне прохання: відвезти на дачу швейну машинку. Аналогічну ситуацію спостерігаємо, коли Олена Андріївна, героїня оповідання «Дядько Ваня», просить у чоловіка дозволу пограти на роялі. Натомість одержує відмову, поєднану з проханням – не турбувати хворого.

Особливим різновидом чеховського прохання є неможливе прохання – прохання, яке неможливо виконати. Таке прохання розглядається в оповіданні «Історія одного торгового підприємства», в якому у книжковий магазин кожний день забігає жінка-покупець, вимагаючи у продавця налити їй уксусу. Хоча продавець і пояснює жінці, що вона помилилася дверима, історія повторюється знову і знову. В оповіданні «Темінь» селянин просить відпустити брата, який знаходиться у тюрмі. Виконання його прохання неможливе, адже він звертається не до тих людей, які можуть йому допомогти: до лікаря, мирового, станового тощо.

Ситуація задоволення прохання описується А.Чеховим надзвичайно рідко. Абсолютне виконання всіх бажань спостерігаємо в його оповіданні «Парі». Умовами цього парі для головного героя стала абсолютна самотність і відсутність будь-якого спілкування з людьми. Натомість герой одержував все, що побажає. У цьому оповіданні А. Чехов описав як згасають бажання, які постійно задовольняються. В результаті цього людина вже нічого не бажає. Висновок великого письменника такий: абсолютне задоволення бажань (а отже прохань) поступово призводить до їхньої втрати.